

του **Anselm Jappe**

Σας έχω νέα. Κάποια καλά, κάποια κακά. Τα καλά νέα είναι ότι ο παλιός και γνώριμος εχθρός μας, ο καπιταλισμός, μοιάζει να διέρχεται βαθύτατη κρίση. Τα κακά νέα είναι ότι μέχρι στιγμής καμία μορφή χειραφέτησης δεν φαίνεται πραγματικά πρόσφορη και τίποτε δεν εγγυάται ότι το τέλος του καπιταλισμού θα οδηγήσει σε κάποια καλύτερη κοινωνία. Είναι σαν να διαπιστώνουμε ότι η φυλακή στην οποία έχουμε εγκλωβιστεί εδώ και καιρό έχει πιάσει φωτιά, οι φύλακες έχουν πανικοβληθεί, αλλά οι πύλες παραμένουν κλειστές.

Η κρίση του καπιταλισμού είναι πια αδιαμφισβήτητη. Δεν οφείλεται ωστόσο στη δράση των αντιπάλων του. Όλα τα σύγχρονα επαναστατικά κινήματα και σχεδόν το σύνολο της κριτικής στον καπιταλισμό τον έχουν φανταστεί να εξαφανίζεται, ηττημένο από οργανωμένες δυνάμεις που αποφάσισαν να τον κατεδαφίσουν και να τον αντικαταστήσουν με κάτι καλύτερο. Το δύσκολο είναι τάχα να πολεμήσουμε την τεράστια εξουσία του καπιταλισμού που βρίσκεται τόσο στην ισχύ των όπλων του, όσο και ριζωμένη βαθιά στα ίδια μας τα μυαλά... Άπαξ όμως και τον νικήσαμε, η λύση ξεπροβάλλει εμπρός μας - ιδού η εναλλακτική πρόταση για την κοινωνία κι αυτή σε τελική ανάλυση γεννά τις επαναστάσεις! Σήμερα αντιμετωπίζουμε την κατάρρευση του συστήματος, την αυτοκαταστροφή, την εξάντληση, το ναυάγιο του. Έφτασε επιτέλους στα όριά του, στα όρια της αποτίμησης της αξίας που ήταν εξαρχής στον πυρήνα του. Ο καπιταλισμός είναι πρωταρχικά παραγωγή αξίας, της αξίας που αντιπροσωπεύει το χρήμα. Η καπιταλιστική παραγωγή ενδιαφέρεται μόνον για ό,τι αποδίδει χρήμα. Αυτό δεν οφείλεται αποκλειστικά στην «απληστία των μοχθηρών καπιταλιστών». Οφείλεται στο γεγονός ότι η εργασία και μόνον μπορεί να προσδώσει «αξία» στα εμπορεύματα. Κι αυτό συνεπάγεται επίσης ότι ούτε η τεχνολογία δεν μπορεί να προσδώσει επιπλέον αξία στα εμπορεύματα: Όσο περισσότερο χρησιμοποιεί κανείς μηχανές κι άλλα τεχνικά μέσα στην παραγωγή, τόσο λιγότερη αξία έχει το εμπόρευμα που παράγεται.

Ο ανταγωνισμός όμως ωθεί συνεχώς τους ιδιοκτήτες του κεφαλαίου να χρησιμοποιούν τεχνολογία που αντικαθιστά την εργασία. Έτσι, το καπιταλιστικό σύστημα υπονομεύει τα ίδια του τα θεμέλια, όπως έχει κάνει από ιδρύσεώς του. Η γνωστή μας «υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου» περιγράφει αυτό ακριβώς το πρόβλημα. Πρόκειται για τη συνεχή διόγκωση της παραγωγής εμπορευμάτων η οποία προσπαθεί να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι το κάθε εμπόρευμα περιέχει όλο και λιγότερη «αξία», επομένως και υπεραξία, που μεταφράζεται σε χρήμα. Γνωρίζουμε τις οικολογικές και κοινωνικές συνέπειες της παραφροσύνης της παραγωγικότητας. Είναι όμως εξίσου σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι η πτώση αυτή της αξίας δεν μπορεί να αντισταθμίζεται επ' αόριστον, και τελικά οδηγεί σε κρίση της συσσώρευσης του ίδιου του κεφαλαίου. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η αποτυχημένη συσσώρευση έχει αντικατασταθεί από την προσομοίωσή της στη χρηματιστικοποίηση και το χρέος. Το κεφάλαιο, συντηρούμενο τώρα με μηχανική υποστήριξη, έχει φτάσει στα όριά του και η κρίση του μηχανισμού της αξίας φαίνεται ανεπίστρεπτη. Η κρίση δεν είναι μόνον, όπως θα ήθελαν να πιστεύουν κάποιοι, κόλπο των ίδιων των καπιταλιστών για να περάσουν μέτρα ακόμη πιο επαχθή για τους εργαζόμενους και τους δικαιούχους των παροχών της πρόνοιας, για να αποδιαρθρώσουν τις δομές του κοινωνικού κράτους και να αυξήσουν τα κέρδη των τραπεζών και των βαθύπλουτων του πλανήτη. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ορισμένοι οικονομικοί παράγοντες συνεχίζουν να αντλούν τεράστια οφέλη από την κρίση, αυτό όμως απλά σημαίνει ότι η πίτα γίνεται όλο και μικρότερη, κόβεται σε όλο και μεγαλύτερα κομμάτια για έναν αριθμό

ανταγωνιστών ολοένα και μειούμενο. Είναι προφανές ότι η κρίση αυτή έχει ξεφύγει από κάθε έλεγχο και απειλεί την ίδια την ύπαρξη του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι είμαστε μάρτυρες της τελευταίας πράξης ενός δράματος που ξεκίνησε πριν 250 χρόνια. Το ότι ο καπιταλισμός έφτασε στα όριά του, οικονομικά, οικολογικά, ενεργειακά, δεν σημαίνει ότι θα καταρρεύσει από τη μια μέρα στην άλλη - αν και δεν μπορούμε να αποκλείσουμε τελείως κι αυτό το ενδεχόμενο. Μπορούμε πάντως να προβλέψουμε μια μακρά περίοδο παρακμής της καπιταλιστικής κοινωνίας, με νησίδες, συχνά περιτειχισμένες, όπου θα συνεχίζεται η καπιταλιστική αναπαραγωγή από τη μια, και από την άλλη με απέραντες εκτάσεις καμένης γης, όπου οι υπήκοοι του μετα-εμπορευματικού καθεστώτος θα προσπαθούν να επιβιώσουν όπως όπως. Η διακίνηση ναρκωτικών και η αγορά των απορριμμάτων είναι δύο εμβληματικές όψεις ενός κόσμου που ανάγει τα ανθρώπινα όντα σε «σκουπίδια», των οποίων το πρόβλημα δεν είναι πλέον η εκμετάλλευση, αλλά το ότι είναι «περιττοί» για την εμπορευματική κοινωνία και επιπλέον έχουν χάσει τη δυνατότητα να επιστρέψουν στις προκαπιταλιστικές μορφές της οικονομίας της αυτάρκειας, της γεωργοκτηνοτροφίας για την επιβίωση, των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων. Εκεί όπου ο καπιταλισμός και ο κύκλος της παραγωγής και της κατανάλωσης δεν λειτουργούν πια, είναι αδύνατον να επιστρέψει κανείς στις αρχαϊκές κοινωνικές μορφές, αντίθετα μάλιστα, κινδυνεύει να αντιμετωπίσει νέες μορφές που συνδυάζουν τα χειρότερα στοιχεία των άλλων κοινωνικών συστημάτων. Είναι επίσης σίγουρο ότι όσοι ανήκουν σε τμήματα της κοινωνίας που ακόμη «τα βγάζουν πέρα» θα θελήσουν να υπερασπιστούν τα προνόμιά τους με νύχια και με δόντια, με εξοπλισμούς και τεχνολογίες επιτήρησης όλο και πιο εκλεπτυσμένες.

Ακόμη και ως θηρίο που αργοπεθαίνει, ο καπιταλισμός είναι ικανός να προξενήσει τρομερές καταστροφές, όχι μόνον σκορπώντας πολέμους και βία παντός είδους, αλλά και προκαλώντας ζημιές μη αναστρέψιμες στο περιβάλλον, με τη διάχυση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, ναοσωματιδίων κ.ο.κ. Οπότε, φιλοσοφικά μιλώντας, μπορεί η κακή υγεία του καπιταλισμού να είναι «αναγκαία συνθήκη» για την έλευση μιας απελευθερωμένης κοινωνίας, επ' ουδενί όμως δεν είναι και συνθήκη «ικανή». Το γεγονός ότι έχει πάρει φωτιά η φυλακή διόλου δεν μας εξυπηρετεί, αν οι πύλες δεν ανοίγουν, ή αν ανοίγουν μόνο στο χείλος του γκρεμού. Αυτή είναι και η μεγάλη διαφορά με το παρελθόν: Για πάνω από έναν αιώνα, δουλειά των επαναστατών ήταν να βρουν τρόπους να σκοτώσουν το τέρας. Αν τα κατάφερναν, θα ακολουθούσε αναπόφευκτα ο σοσιαλισμός, η ελεύθερη κοινωνία, ή ό,τι ήθελε τελοσπάντων ο καθένας. Σήμερα, η ευθύνη των άλλοτε επαναστατών αρθρώνεται με τους αντίστροφους όρους: Απέναντι στις καταστροφές που προξένησαν οι απανωτές επαναστάσεις του κεφαλαίου, δουλειά τους είναι να διατηρήσουν ορισμένα βασικά κεκτημένα της ανθρωπότητας, να τα διαφυλάξουν και να προσπαθήσουν να τα καλλιεργήσουν σε υψηλότερο επίπεδο. Δεν είναι πλέον ανάγκη να αποδείξουμε πόσο εύθραυστος είναι ο καπιταλισμός και πόσο εξαντλήθηκαν οι ιστορικές του δυνατότητες να εξελιχθεί - κι αυτό είναι καλό νέο. Δεν έχουμε πλέον κανένα λόγο -άλλο ένα καλό νέο- να συλλάβουμε προτάσεις εναλλακτικές προς τον καπιταλισμό με μορφές που ουσιαστικά τον διαιωνίζουν.

Πιστεύω το εξής: Η διαύγειά μας σήμερα σχετικά με τους στόχους των κοινωνικών αγώνων είναι πολύ μεγαλύτερη απ' ό,τι πριν σαράντα χρόνια. Ευτυχώς, οι δύο αντιλήψεις για το μετακαπιταλιστικό όραμα που κυριάρχησαν κατά τον 20ό αιώνα (και που διαπλέκονται μεταξύ τους σε πολλά σημεία) έχουν χάσει μεγάλο μέρος της αξιοπιστίας τους τελευταίως, ακόμη κι αν μακράν απέχουν από το να εξαφανιστούν εντελώς. Μιλώ αφενός για το σχέδιο υπέρβασης της αγοράς μέσω του κράτους, του συγκεντρωτισμού, του διαρκούς εκσυγχρονισμού, της επικέντρωσης του αγώνα στη δημιουργία μαζικών οργανώσεων που θα καθοδηγούνται από διορισμένους αξιωματούχους. Ο πρωταρχικός στόχος των μορφών αυτών του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ήταν να στρώσει τον κόσμο στη δουλειά. Ας μην ξεχνούμε ότι τόσο για τον Λένιν όσο και για τον Γκράμσι πρότυπο κομμουνιστικής παραγωγής ήταν το φορντικό εργοστάσιο. Είναι αλήθεια ότι η κρατιστική επιλογή εξακολούθει να έχει τους οπαδούς της, είτε με τη μορφή του ενθουσιασμού για τον caudillo Τσάβες, είτε ως στήριξη του κρατικού παρεμβατισμού στην Ευρώπη. Γενικά ωστόσο, τα ανταγωνιστικά κινήματα των τελευταίων τριάντα χρόνων έχουν απαλλαγεί από τον λενινισμό σε όλες του τις παραλλαγές - πολύ ευχάριστο κι αυτό.

Η δεύτερη άλλοτε κυρίαρχη αντίληψη για το ξεπέραςμα του καπιταλισμού, που μοιάζει περισσότερο με τάση εντατικοποίησης και εκσυγχρονισμού του συστήματος, είναι η τυφλή εμπιστοσύνη στα οφέλη της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και της τεχνολογίας. Και στις δύο περιπτώσεις βλέπουμε ότι η κομμουνιστική ή η σοσιαλιστική κοινωνία ταυτίζεται κυρίως με τη δικαιότερη κατανομή των καρπών της ανάπτυξης της καπιταλιστικής και βιομηχανικής κοινωνίας, η οποία κατά τα άλλα παραμένει αμετάβλητη. Η ελπίδα ότι η τεχνολογία και οι μηχανές μπορούν να λύσουν όλα τα προβλήματά μας υπέστη σοβαρά πλήγματα τα τελευταία σαράντα χρόνια με την ανάδυση μιας οικολογικής συνείδησης, αλλά και επειδή έγιναν ακόμη προφανέστερες οι απροσδόκητα βλαβερές επιπτώσεις τους στους ανθρώπους. Η πεποίθηση ότι η τεχνολογική πρόοδος συνοδεύεται από πρόοδο ηθική και κοινωνική μπορεί να μην εκφράζεται πλέον με την έκσταση προς στους «σοσιαλιστικούς πυρηνικούς σταθμούς» ή τη μεταλλουργία, ή με εγκώμια του προντοκτιβισμού, έχει ωστόσο λάβει νέα πνοή στη, συχνά γραφική ή και γκροτέσκα, εμπιστοσύνη στην πληροφορική ή στην «άυλη» παραγωγή, όπως για παράδειγμα στην τρέχουσα συζήτηση για την «οικειοποίηση», με την οποία συνδέεται εδώ και κάποιον καιρό η έννοια των «κοινών», ή των κοινών αγαθών.

Ολόκληρη η ιστορία, αλλά και η προϊστορία του καπιταλισμού, υπήρξε πράγματι η ιστορία της ιδιωτικοποίησης των πόρων που ήταν έως τότε κοινοί, με προεξάρχον παράδειγμα τις «περιφράξεις» της Αγγλίας. Σύμφωνα με μια διαδεδομένη άποψη, τουλάχιστον μεταξύ των χρηστών της πληροφορικής, ο αγώνας για τη δωρεάν και απεριόριστη πρόσβαση στα αγαθά του ψηφιακού κόσμου έχει την ίδια ιστορική βαρύτητα με τις μάχες των περιφράξεων και θα είναι μάλιστα η πρώτη μάχη μετά από αιώνες που θα έχει κερδηθεί από τους οπαδούς της κοινής χρήσης των πόρων. Τα ψηφιακά αγαθά όμως δεν είναι ποτέ είδη πρώτης ανάγκης. Δεν είναι καθόλου άσχημο να έχεις ελεύθερη πρόσβαση στα πιο φρέσκα βιντεοκλίπ ή στις καινούργιες μουσικές παραγωγές, αλλά η τροφή, η θέρμανση ή η στέγαση δεν «κατεβάζονται» από τον υπολογιστή, αντίθετα μάλιστα υπόκεινται σε τεχνητή σπάνη και σε μια εμπορευματοποίηση ολόενα και εντεινόμενη. Η δυνατότητα να μοιράζεσαι ψηφιακά έγγραφα έχει πολύ ενδιαφέρον, είναι όμως επιφανειακή σε σχέση με τη στέρηση του πόσιμου νερού ή την πλανητική υπερθέρμανση. Η τεχνοφιλία στις νέες της αναβιώσεις ακούγεται λιγότερο κακόγουστη από το παλιό σύνθημα «να καταλάβουμε την εξουσία» και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ίσως να αποτελεί εμπόδιο στη βαθιά ρήξη με την καπιταλιστική λογική. Η ευρεία διάδοση ωστόσο προτάσεων όπως η αποανάπτυξη, ο οικοσοσιαλισμός, η ριζοσπαστική οικολογία, καθώς και η επιστροφή των αγροτικών κινημάτων σε ολόκληρο τον κόσμο είναι ενδείξεις ότι, παρ' όλη την ετερογένειά του και με όλους τους εγγενείς του περιορισμούς, ένα κομμάτι των σύγχρονων ανταγωνιστικών κινημάτων συνειδητοποιεί ότι η δημιουργία μιας χειραφετημένης κοινωνίας δεν μπορεί να επαφίεται στην τεχνολογική πρόοδο. Άλλο ένα καλό νέο. Ωραία λοιπόν. Είμαστε λίγο περισσότερο βέβαιοι ότι ο καπιταλισμός διέρχεται κρίση και ότι οι εναλλακτικές προτάσεις είναι πιο ξεκάθαρες. Τίθεται όμως το ερώτημα: Πώς θα τα καταφέρουμε; Ποιο είδος γυναικών και ανδρών είναι άραγε ικανό να επιτύχει την αναγκαία κοινωνική μεταμόρφωση; Για να το πούμε ευθέως: Έχουμε συχνά την εντύπωση ότι η πραγματική «ανθρωπολογική οπισθοδρόμηση» που προξένησε ο καπιταλισμός, κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες, έχει πλήξει και αυτούς που θα μπορούσαν ή θα ήθελαν να τον πολεμήσουν.

Πρόκειται για μεγάλη αλλαγή, στην οποία δεν έχουμε δώσει τη δέουσα προσοχή. Η εμπορευματική οικονομία αναδύθηκε σε ορισμένους τομείς συγκεκριμένων κρατών. Κατόπιν, μέσα σε δυόμιση αιώνες κατέκτησε ολόκληρο τον κόσμο, όχι μόνο με τη γεωγραφική έννοια, αφού εγκαθιδρύθηκε και στο εσωτερικό της κάθε κοινωνίας επέτυχε τον αποκαλούμενο εσωτερικό αποικισμό. Σιγά σιγά, κάθε δραστηριότητα, κάθε σκέψη, κάθε συναίσθημα στο εσωτερικό των καπιταλιστικών κοινωνιών έπαιρνε τη μορφή ενός εμπορεύματος ή μπορούσε να ικανοποιηθεί με ένα εμπόρευμα. Έχουν περιγραφεί πολλές φορές οι επιπτώσεις της καταναλωτικής κοινωνίας, κυρίως μάλιστα οι ιδιαίτερα βλαπτικές συνέπειες της βίαιης επιβολής της σε δήθεν «καθυστερημένες» και «υπανάπτυκτες» συνθήκες. Αυτό που δεν επισημαίνεται επαρκώς είναι το γεγονός ότι, εξαιτίας τούτης της εξέλιξης, η καπιταλιστική κοινωνία δεν φαίνεται πια να διαιρείται απλά σε κυρίαρχους και κυριαρχούμενους, εκμεταλλευτές και εκμεταλλεόμενους, διοικητές και διοικούμενους, θύτες και θύματα.

Ο καπιταλισμός υπήρξε ανέκαθεν και καταφανώς μια κοινωνία που διοικείται από μηχανισμούς παραγωγής αξίας τυφλούς και αφηρημένους, αυτόματους και ανεξέλεγκτους. Όλος ο κόσμος είναι ταυτόχρονα δράστης και θύμα αυτού του μηχανισμού, ακόμη κι αν οι ρόλοι, οι αποζημιώσεις, τα προνόμια σαφώς και δεν είναι ίδια για όλους. Στις κλασικές επαναστάσεις, με υψηλότερο σημείο την ισπανική επανάσταση του 1936, ο κόσμος που πολέμησε τον καπιταλισμό τον βίωνε ως έξωθεν επιβεβλημένη κατάσταση, ως εισβολή. Αντιπαρέθεσε στον καπιταλισμό εντελώς διαφορετικές αξίες, εντελώς διαφορετικούς τρόπους ζωής, εντελώς διαφορετικές αντιλήψεις για τον άνθρωπο. Καλώς ή κακώς (δεν εξιδανικεύουμε τίποτε) η κοινωνική του πρόταση ήταν ποιοτικά διαφορετική από την καπιταλιστική κοινωνία. Και είτε το παραδέχονται είτε όχι, τα κινήματα αυτά αντλούσαν μεγάλο μέρος της δύναμής τους από τις προκαπιταλιστικές ρίζες των πρακτικών τους: από τη χαριστικότητα, τη γενναιοδωρία τους, τη συλλογική ζωή, την περιφρόνηση του υλικού πλούτου ως αυτοσκοπού, τη διαφορετική αντίληψη του χρόνου... Ακόμη κι ο Μαρξ, στο τέλος της ζωής του, αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι τα υπολείμματα της αρχαϊκής κοινοκτημοσύνης της γης σε πολλούς λαούς στον καιρό του θα αποτελούσαν τη βάση της μέλλουσας κομμουνιστικής κοινωνίας. Αν αυτό είναι κάπως ελπιδοφόρο, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι σημαίνει ταυτόχρονα και κάτι άλλο: Σχεδόν παντού, από τις μεγαλουπόλεις, από τον λεγόμενο «ανεπτυγμένο» κόσμο μέχρι τις πιο απόμακρες αγροτικές περιοχές, τα άτομα βιώνουν την πανταχού παρουσία του εμπορεύματος όλο και λιγότερο ως ξένο σώμα προς τις παραδόσεις τους και όλο και περισσότερο ως αντικείμενο του πόθου. Έτσι, οι διεκδικήσεις τους αφορούν κυρίως στις συνθήκες της συμμετοχής τους στο εμπορευματικό καθεστώς, όπως συνέβαινε και με το κλασικό εργατικό κίνημα. Είτε πρόκειται για διαπραγμάτευση του συνδικάτου με την εργοδοσία για τους μισθούς, είτε για εξέγερση στα προάστια, το ζήτημα είναι σχεδόν πάντα η πρόσβαση στον εμπορευματικό πλούτο. Δεν αμφισβητούμε ότι η πρόσβαση στον πλούτο είναι απαραίτητη για να επιβιώσουμε στην εμπορευματική κοινωνία, αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι αγώνες αυτοί δεν μιλούν για την αναγκαιότητα να υπερβούμε το υπάρχον σύστημα και να χτίσουμε έναν νέο τρόπο ζωής. Από πολλές απόψεις, ο σημερινός άνθρωπος των «ανεπτυγμένων» κοινωνιών φαντάζει πιο απομακρυσμένος από ποτέ από την προοπτική της χειραφέτησης. Στερείται των υποκειμενικών προϋποθέσεων για να απελευθερωθεί, στερείται ακόμη και της επιθυμίας για ελευθερία, αφού έχει εσωτερικεύσει τον καπιταλιστικό τρόπο ζωής (τον ανταγωνισμό, την ταχύτητα, την επιτυχία κ.ο.κ.). Οι διεκδικήσεις του διαπνέονται γενικά από τον φόβο μην αποκλειστεί από αυτόν τον τρόπο ζωής, μην δεν τα καταφέρει – πολύ σπάνια θα τον απορρίψει, κάτι που συνέβαινε συχνά τη δεκαετία του 1960. Επιπλέον, η εμπορευματική κοινωνία αποστραγγίζει τις πηγές της παιδικής φαντασίας, αφού βομβαρδίζει τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία με «μηχανές εξόντωσης του εγκεφάλου». Αυτό είναι τουλάχιστον εξίσου σοβαρό με τις περικοπές στις συντάξεις, αλλά δυστυχώς δεν μπορεί να ωθήσει εκατομμύρια κόσμο να διαδηλώσει στο δρόμο ή να εισβάλει σε καταστήματα με βιντεοπαιχνίδια και σε αλυσίδες Baby TV.

Από τα ανταγωνιστικά κινήματα που εμφανίστηκαν τελευταία δεν λείπουν οι αντιφάσεις. Συχνά οι άνθρωποι διαμαρτύρονται επειδή το σύστημα δεν κρατά τις υποσχέσεις του, διαδηλώνουν δηλαδή για να υπερασπιστούν την καθεστηκυία τάξη, ή μάλλον την πρότερη καθεστηκυία τάξη. Το κίνημα Occupy Wall Street και ο λόγος που εξέφρασε αποδίδουν τη σημερινή κρίση στο χρηματιστικό κεφάλαιο και επιμένουν ότι η οικονομία, ίσως κι ολόκληρη η κοινωνία τελικά, καθυποτάσσονται σε αυτό. Είναι άραγε τόσο σίγουρο ότι η παντοδυναμία του χρηματιστικού κεφαλαίου, και οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές που το στηρίζουν, αποτελούν την κύρια αιτία των σημερινών δεινών; Μήπως πρόκειται, αντίθετα, απλά για συμπτώματα μιας πολύ πιο βαθιάς, μιας κρίσης ολόκληρης της καπιταλιστικής κοινωνίας; Τις τελευταίες δεκαετίες η κερδοσκοπία, μακράν του να είναι παράγοντας που μπορεί να δημιουργήσει από μόνος του αναταράξεις σε μια οικονομία κατά τ' άλλα υγιή, απλά παρέτεινε κάπως τον μύθο της καπιταλιστικής ευημερίας. Χωρίς τα δεκανίκια της χρηματιστικής οικονομίας, η κοινωνία του εμπορεύματος θα είχε καταρρεύσει, μαζί και οι θέσεις εργασίας και η δημοκρατία της. Αυτό που ελλοχεύει πίσω από τις χρηματιστηριακές κρίσεις είναι η εξάντληση των θεμελιωδών κατηγοριών του καπιταλισμού: του εμπορεύματος, του χρήματος, της εργασίας, της αξίας. Εμπρός στον ολοκληρωτισμό του εμπορεύματος, δεν μπορούμε στις διαμαρτυρίες μας να περιορίζουμε την απεύθυνσή μας στους κερδοσκόπους και τους

άλλους μεγαλοαπατεώνες με συνθήματα του τύπου: «Δώστε πίσω τα λεφτά μας».Οφείλουμε να αντιληφθούμε τον εξαιρετικά καταστροφικό χαρακτήρα του χρήματος και του εμπορεύματος, καθώς και της εργασίας που αυτά παράγουν. Πλανώμεθα οικτρά αν απαιτούμε να εξυγιανθεί ο καπιταλισμός για να διανέμει καλύτερα τα αγαθά και να γίνει πιο δίκαιος: Οι σημερινές κατακλυσμιαίες εξελίξεις δεν οφείλονται σε κάποια συνωμοσία της υψηλότερης κλάσης της αρπακτικής άρχουσας τάξης. Είναι η αναπόφευκτη συνέπεια προβλημάτων που ανέκαθεν υπήρξαν εγγενή στον καπιταλισμό. Η ζωή μέσα στο χρέος δεν είναι ανωμαλία που διορθώνεται, είναι η τελευταία έκρηξη του καπιταλισμού και όσων τον βιώνουν.

Αν τα συνειδητοποιήσουμε όλ' αυτά, αποφεύγουμε την παγίδα του λαϊκισμού που επιδιώκει να «απελευθερώσει τους τίμιους εργαζόμενους και τους νοικοκυραίους που έκαναν αποταμίευση», θεωρώντας τους απλά θύματα του συστήματος, από τα δεσμά ενός Κακού που προσωποποιείται στη μορφή του κερδοσκόπου. Να σώσουμε, λέει, τον καπιταλισμό, αποδίδοντας όλο το φταίξιμο στις ατασθαλίες μιας διεθνούς μειονότητας «παρασίτων»: τέτοια ακούμε στην Ευρώπη.Η μόνη λύση είναι η πραγματική κριτική της καπιταλιστικής κοινωνίας και όλων της των όψεων, δηλαδή όχι μόνον του νεοφιλελευθερισμού. Ο καπιταλισμός δεν ταυτίζεται μόνο με την αγορά. Το άλλο του πρόσωπο είναι το κράτος, που υπάγεται πλήρως και δομικά στο κεφάλαιο και του παρέχει τα απαραίτητα οικονομικά μέσα για την παρέμβασή του. Το κράτος ποτέ δεν μπορεί να γίνει δημόσιος χώρος, κοινός τόπος λήψης αποφάσεων για την κοινωνία. Ακόμη και ως το διώνυμο κράτους και αγοράς, ο καπιταλισμός δεν είναι, ή τελοσπάντων δεν είναι πλέον, απλό πρόσκομμα που επιβάλλεται έξωθεν σε αλώβητα υποκείμενα.

Εδώ και καιρό, ο τρόπος ζωής που έχει δημιουργήσει ο καπιταλισμός θεωρείται σχεδόν παντού ο πιο επιθυμητός, επομένως και το ενδεχόμενο τέλος του θεωρείται καταστροφή. Κάθε επίκληση στη «δημοκρατία», ακόμη και στην «άμεση» ή τη «ριζοσπαστική» δημοκρατία, είναι παντελώς ανώφελη, αν τα υποκείμενα που θέλουν να της δώσουν φωνή δεν είναι παρά αντανakλάσεις του συστήματος που τα περιβάλλει. Γί' αυτό και το σύνθημα «είμαστε το 99%», που κατά πάσα πιθανότητα επινοήθηκε από τον Kalle Lasn, έναν πρώην διαφημιστή που πέρασε στην αντιδιαφήμιση (στους Adbusters) και θεωρείται «ιδιοφυΐα» στα μμε, μας φαίνεται παράφρον. Θα αρκούσε αλήθεια να απαλλαγούμε από το ζυγό του ενός τοις εκατό των πλουσίων και ισχυρών για να ζήσουμε οι υπόλοιποι ευτυχισμένοι; Πόσοι απ' αυτούς που ανήκουν στο 99% δεν κάθονται κάθε μέρα με τις ώρες μπροστά στην τηλεόραση, δεν εκμεταλλεύονται τους υπαλλήλους τους, δεν κλέβουν τους πελάτες τους, δεν παρκάρουν στο πεζοδρόμιο, δεν τρώνε στα McDonalds, δεν δέρνουν τις γυναίκες τους, δεν δίνουν στα παιδιά τους βιντεοπαιχνίδια, δεν κάνουν σεξοτουρισμό, δεν αγοράζουν ρούχα μόνο για τις μάρκες, δεν τρέχουν στο λάπτοπ κάθε δυο λεπτά, δεν είναι με άλλα λόγια κομμάτι αναπόσπαστο της καπιταλιστικής κοινωνίας σε όλο της το μεγαλείο; Καλά το είχε επισημάνει το παράδοξο ο Herbert Marcuse, μιλώντας για τον φαύλο κύκλο σε κάθε προσπάθεια απελευθέρωσης, έναν φαύλο κύκλο που επιδεινώνεται συνεχώς: Για να απελευθερωθούν, έλεγε, οι σκλάβοι θα πρέπει να είναι ήδη ελεύθεροι. Ίσως κάποιοι να θεωρήσετε την κριτική μου υπερβολική, χωρίς γενναιοδωρία, ίσως και σεχταριστική. Το σημαντικό, θα μου πείτε, είναι να ξεσηκωθεί ο κόσμος, να διαμαρτυρηθεί, ν' ανοίξει επιτέλους τα μάτια του. Μετά θα φτάσει και πιο βαθιά, θα βρει τους πραγματικούς λόγους που εξηγείται και το επίπεδο της συνειδητότητάς του θ' ανυψωθεί. Πιθανώς να είναι κι έτσι, άλλωστε απ' αυτό εξαρτάται και η σωτηρία μας. Για να το κατορθώσουμε όμως, οφείλουμε να ασκούμε κριτική στα κινήματα πριν τα ακολουθήσουμε. Όχι, δεν είναι σώνει και καλά οποιαδήποτε διαμαρτυρία και οποιαδήποτε άρνηση καλό νέο. Με τις αλυσιδωτές καταστροφές που θα 'ρθουν με τις ολοένα και εντεινόμενες οικονομικές, οικολογικές και ενεργειακές κρίσεις, είναι βέβαιο ότι ο κόσμος θα αντιδρά και θα εξεγείρεται γι' αυτά που θα παθαίνει. Το ζήτημα είναι όμως πώς θα αντιδρά. Θα πουλήσει ναρκωτικά και θα εκπορνεύσει την κόρη του, θα κλέψει τα καρότα από τον βιοκαλλιεργητή, θα γίνει μέλος καμιάς πολιτοφυλακής, θα οργανώσει την ανώφελη δολοφονία του τάδε τραπεζίτη ή πολιτικού, θ' αρχίσει να κυνηγάει μετανάστες; Θα φροντίσει για τη δική του επιβίωση μέσα στο γενικό χαμό, θα συμμετάσχει σε λαϊκιστικά και φασιστικά κινήματα που θα παραδίδουν τους υπευθύνους στο εκδικητικό μένος του όχλου; Η αντίθετα θα ασχοληθεί με τη συλλογική οικοδόμηση ενός καλύτερου τρόπου ζωής

πάνω στα ερείπια του καπιταλισμού; Δεν θα τρέξουν όλοι να πραγματοποιήσουν την τελευταία αυτή επιλογή, αφού είναι και η πιο δύσκολη. Αν δεν καταφέρει να πάρει αρκετούς ανθρώπους με το μέρος της, η επιλογή αυτή θα συντριβεί. Ποια είναι η δουλειά μας σήμερα; Να φροντίζουμε ώστε οι συγκρούσεις, που θα προκύπτουν συνεχώς, να μπαίνουν στον ίδιο δρόμο.

πρώτη δημοσίευση: περιοδικό σημειώσεις της στέπας

Πηγή: αντιστροφή προοπτικής